

مقطع تحصیلی: کاردانی □ کارشناسی □ × ...: روابط عمومی ...: ...: سال تحصیلی: -

..: تحولات اجتماعی ایران معاصر.. نام و نام خانوادگی مدرس:.. رضوان مشاهری فرد...
 email: rezvan271355@gmail.com.....: تلفن همراه مدرس:..

.....: تحولات اجتماعی ایران معاصر... مربوط به هفته : اول □ □ □ × □
 □ □ □ :voice □ □ × □ □ :power point □
 تلفن همراه مدیر گروه : .....

بحث رهیافت نظام جهانی:

دانشمند و مورخ معروف آلمانی " والرشتاین " عقیده جالبی در زمینه تحولات ایران داشت که به شرح ذیل است:

به عقیده والرشتاین، آغاز تحولات جدید در سطح جهانی به ابتدای قرن شانزدهم میلادی باز می گردد و از آن زمان به بعد، کشورها به پیشرفته و عقب مانده تقسیم شدند. وی برای توضیح این وضعیت، کشورهای جهان را به سه دسته تقسیم می کند:

- ۱) **کشورهای حاشیه:** کشورهای حاشیه فقط استعمار می شوند و به لحاظ تولید و انباشت سرمایه، در بدترین وضعیت قرار دارند. این کشورها به کشورهای نیمه حاشیه و مرکز، کاملاً وابسته اند.
- ۲) **کشورهای نیمه حاشیه:** کشورهای نیمه حاشیه از یک سو تحت استثمار کشورهای مرکز قرار می گیرند و از سوی دیگر، کشورهای حاشیه را استثمار می کنند. وضعیت اقتصادی این کشورها، بالاتر از کشورهای حاشیه و پایین تر از کشورهای مرکز است.
- ۳) **کشورهای مرکز:** کشورهای مرکز توان اقتصادی و نظامی بالایی دارند. این کشورها استثمارگرند و تحت استثمار واقع نمی شوند.

ایران در زمان صفویه، در زمره هیچ یک از سه نوع کشورهای یاد شده قرار نمی گرفت و می توان گفت که تقریباً خودکفا بود و هنوز وارد شبکه اقتصاد جهانی نشده بود؛ بنابراین نمی توان آن را جزء کشورهای مرکز، نیمه حاشیه یا حاشیه قرار داد. ایران تا قرن هجدهم میلادی همچنان جزء کشورهای مستقل بود و در عرصه خارجی (خارج از عرصه اقتصاد جهانی) قرار داشت.

در آغاز دوره قاجار، فشار جهانی بر ایران افزایش یافت. فشارهای جهانی این عصر را به چهار بخش می توان تقسیم کرد:

- ۱) فشار روسیه با جنگ های خونین بر ضد ایران؛

۲) ورود فرانسه به صحنه سیاسی ایران؛

۳) ورود انگلستان به صحنه سیاسی ایران؛

۴) امتیازات حفت بار دولت مردان ایران به بیگانگان، مانند معاهده های ننگین گلستان و ترکمنچای.

وهیافت وجوه تولید

در بررسی علت واگذاری گسترده این امتیازها (گلستان و ترکمنچای، روشر، نالبوت) به بیگانگان، می توان از نظریه وجوه تولید استفاده کرد. در گذشته، شیوه های تولید در ایران عبارت بود از:

۱) شیوه تولید دامداری و عشایری؛

۲) شیوه تولید کشاورزی و دهقانی؛

۳) شیوه تولید پیشه وری و مشاغل موجود در شهرها.

اما در قرن نوزدهم، شیوه تولید دیگری در ایران مطرح شد، با عنوان:

۴) شیوه تولید صنعتی.

در قرن نوزدهم، کارخانه های جدید در تداوم انقلاب صنعتی غرب به ایران آورده شد. این نکته حائز اهمیت است که شیوه های تولید سنتی، پاسخ گوی تقاضاهای موجود آن زمان نبود. شاهان و شاهزادگان هر از گاهی تصمیم می گرفتند که برای تفریح یا به دلایل دیگر، به کشورهای خارجی سفر کنند؛ در حالی که منبع درآمد ایران در این قرن، صرفاً از مالیات تأمین می شد، زیرا نفت ایران در قرن بیستم کشف، و منبع درآمد کشور محسوب گردید.

بنابراین می توانیم از چهار منبع درآمدی برای دولت ایران در قرن نوزدهم نام ببریم که عبارت بود از:

۱) مالیات؛

۲) اعطای امتیازات به بیگانگان؛

۳) فروش مناصب حکومتی؛

۴) اخذ وام از دولت های خارجی، از جمله روسیه و انگلستان.

مشکل اساسی این بود که وام‌ها و درآمدهای فوق‌برای سرمایه‌گذاری صحیح داخلی و توسعه و آبادانی ایران استفاده نمی‌شد و جز در مقاطعی کوتاه، درآمدها در راه‌های نادرست هزینه می‌گردید.

در این دوره، تشدید فشارها بر قشرهای مختلف مردم، نارضایتی‌ها را گسترده‌تر ساخت و کم‌کم مردم خواهان تأسیس عدالت‌خانه شدند. آنان برای نیل به این هدف به سراغ علما رفتند و بدین ترتیب، نهضت عدالت‌خواهی شکل گرفت. انگلستان نیز به دلیل رقابت با روسیه، که در دربار نفوذ داشت، در صف طرفداران نهضت عدالت‌خانه قرار گرفت. در ادامه نهضت احساس شد که مشکلات کشور، تنها با برپایی عدالت‌خانه حل نمی‌شود، بلکه نظام سلطنت باید محدود گردد؛ بنابراین به تدریج نهضت عدالت‌خواهی به نهضت مشروطه‌خواهی تبدیل شد. نهضت مشروطه، استبداد، بی‌قانونی و عدم آزادی را دلیل مشکلات می‌دانست و از این رو خواهان محدود شدن اختیارات شاه و سلطنت بود. تأثیر انقلاب فرانسه را بر این نهضت نمی‌توان انکار کرد، حتی شعارهای انقلاب فرانسه نیز در مشروطه تکرار گردید. اخوت، حریت و مساوات از جمله آن شعارها بود که می‌توانست ظاهر و محتوای اسلامی نیز داشته باشد.

مظفرالدین شاه، ده روز پس از موافقت با مشروطه و امضای آن، از دنیا رفت و پسرش، محمدعلی شاه، به سلطنت رسید. او سعی کرد نظام مشروطه را درهم بشکند؛ وی با کمک روس‌ها مجلس را به توپ بست، بسیاری از رهبران و عوامل مشروطه خواه را دستگیر یا تبعید کرد و برخی را به قتل رساند و دوره استبداد صغیر شکل گرفت. پس از آن، بار دیگر نهضت مشروطه‌خواهی از تبریز، شمال و شهرهای دیگر ایران پا

گرفت. مشروطه‌خواهان تهران را فتح و محمدعلی شاه را به روسیه تبعید کردند؛ بنابراین مشروطه‌خواهان با یک ائتلاف جدید پیروز شدند، ولی سرانجام نتوانستند به اهداف مشروطه در ایران برسند. دلیل این مسئله، حضور نیروهای خارجی در ایران بود که می‌توان آن را با نظریه نظام جهانی تحلیل کرد. به دلیل حضور و نفوذ نیروهای بیگانه و حمایت آنان از شاهان مستبد، و نیز متحد نبودن نیروهای مشروطه خواه و عدم وحدت بر سر هدف نهایی نهضت، مشروطه از مسیر خود منحرف شد. نیروهای دینی خواستار مشروطه دینی و اسلامی بودند؛ در حالی که روشنفکرانی، همچون تقی‌زاده، خواستار مشروطه غربی بودند.

بنابراین مشروطه به دلیل نفوذ خارجی ها و بروز اختلاف های گسترده در میان رهبران آن، به بی راهه کشانده شد و مقاومت آن درهم شکست. از دلایل عمده شکست مشروطه، تغییر رویکرد انگلستان بود که طی معاهده ای با روس ها به اهداف خویش نائل شده؛ از این رو دیگر دلیلی برای حمایت از مشروطه نمی دید و حتی نظام مشروطه را مخالف منافع خود می دانست. در سال ۱۹۰۷ م، روسیه و انگلستان طی قراردادی، ایران را به سه منطقه تقسیم کردند:

- ۱) منطقه جنوب که تحت سلطه و نفوذ انگلیسی ها قرار می گرفت؛
- ۲) منطقه شمال که تحت نفوذ روس ها واقع می شد؛
- ۳) منطقه بی طرف مرکز که از آن دولت ایران به حساب می آمد.

در واقع، این نظام جهانی بود که برای ایران تصمیم می گرفت؛ تا آنجا که بیگانگان به طور آشکار ایران را بین خود تقسیم کردند و عوامل خود را در بین صفوف مشروطه خواهان قرار دادند تا مطابق با میل خویش این موج را کنترل کنند. در این ایام، نیروی دیگری نیز وارد تحولات ایران شد که برخی از رهبران ایران به دلیل سرخوردگی از دو کشور روسیه و انگلستان، خواستار حضور این نیروی سوم، یعنی آمریکا، شدند.

در سال ۱۹۱۵ م و اندکی پس از آغاز جنگ جهانی اول، ایران به دو منطقه تحت نفوذ انگلستان و روسیه تبدیل شده؛ یعنی با از بین رفتن منطقه بی طرف وسط، عملاً دو دولت خارجی در ایران حکومت می کردند. برای نخستین بار، نفت ایران در سال ۱۹۰۸ م در مسجد سلیمان کشف گردید. به دنبال این رویداد، پالایشگاه آبادان - که اولین پالایشگاه خاورمیانه بود - در سال ۱۹۱۲ م آغاز به کار کرد. در کشاکش جنگ جهانی اول و در پی وقوع انقلاب کمونیستی در روسیه سال ۱۹۱۷ م - که با شعار عدالت خواهی و مبارزه با استعمار و امپریالیسم انجام گرفت - نفوذ روسیه در ایران از بین رفت و روسیه دستور خروج نیروهای خود را از ایران صادر و قراردادهای استعماری خود را با کشور ما لغو کرد. پس از خروج روسیه، انگلستان در صدد برآمد که جای خالی این کشور را در ایران پر کند؛ از این رو اعمال نفوذ خود را در اداره امور کشور ما گسترش داد.

نمونه سوالات:

- ۱- از نظر والرشتاین کشورهای جهان به چند دسته تقسیم می شدند؟ نام ببرید.
- ۲- فشارهای جهانی بر ایران پیش از مشروطه به چند دسته تقسیم می شوند نام ببرید.
- ۳- چهارمنبع درآمدی ایران در عصر قاجار را نام ببرید.
- ۴- جنبش مشروطه چگونه شکل گرفت و چطور به شکست انجامید؟ به اختصار توضیح دهید.